

КОНЦЕПТУАЛЬНІ НОВЕЛИ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО СПАДКУВАННЯ

КРАВЧИК М.Б. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу Львівського національного Університету імені Івана Франка

<https://orcid.org/0000-0003-0823-738X>

УДК 347.61/65/66

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.49>

Стаття присвячена аналізу оновлення загальних положень про спадкування в контексті рекодифікації Цивільного кодексу України. Важливість адаптації спадкового законодавства у співвідношенні до соціально-економічного прогресу є більш ніж очевидною, а обраний курс держави щодо розвитку української правової системи на шляху євроінтеграції є актуальним у зв'язку з потребою уніфікації приватного права на основі принципів Європейського Приватного права. Процес оновлення спадкового законодавства в частині новелізації цивільного є тривалим та не простим. Виклики сьогодення формують нові підходи у врегулювання суспільних відносин, модернізації правових інститутів з актуалізацією їх подальшого розвитку та вдосконалення. Процес трансформації суспільних відносин призводить до потреби оновлення спадкового законодавства та прийняття нового Цивільного кодексу, приписи якого відповідатимуть суспільним викликам сьогодення. Ці прояви знаходять свої своє відображення у законотворчих напрацюваннях у вигляді розробки нового Цивільного кодексу України, що має назву «Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного)» проєкт якого зареєстрований 22 січня 2026 року у Верховній Раді (№ 14394), метою якого є системне оновлення приватного права, впровадження балансу кодифікації та адаптації норм цивільного законодавства до сучасних викликів сьогодення, про що зазначається в пояснювальній записці до законопроекту.

Особливу увагу приділено узагальненню законодавчих положень та сформовано на їх

основі рекомендації щодо подальшого вдосконалення спадкового права України. У статті проведено аналіз реалізації права на спадкування в умовах новелізації цивільного законодавства України. Проаналізовано особливості норм цивільного кодексу України та приписів висвітлених у зареєстрованому проєкті нового Цивільного кодексу України, що має назву «Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного)» в частині Загальних положень про спадкування та запропоновано власні пропозиції викладення приписів для врегулювання відповідних правовідносин. Обґрунтовано необхідність всебічного дослідження процесу рекодифікації законодавства України з метою покращення функціонування приписів спадкового права.

Ключові слова: спадкове право, спадкування, євроінтеграція, рекодифікація цивільного законодавства, спадкоємці, склад спадщини, відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, репарації.

Постановка проблеми

Динаміка сучасних суспільних трансформацій породжує виклики та потребу адаптації правового регулювання фундаментальних засад цивільних правовідносин до нових соціальних та економічних викликів. Протягом останнього десятиліття в українській цивілістичній доктрині триває фахова дискусія щодо необхідності оновлення цивільного законодавства. Впровадження новітніх технологій у сферу приватного життя особи, цифровізація економіки, прагнення України щодо

реалізації Плану членства в Європейському Союзі (далі - ЄС) призводить до необхідності здійснення гармонізації національного законодавства з правовими порядками ЄС. Поступово здійснюється імплементація в національне законодавство норм Європейського Союзу, що підтверджується свідченням Європейської комісії про готовність відкриття переговорних кластерів. Такий висновок відображає, що прагнення в реалізації Плану членства України в Європейському Союзі виступає одним із основних пріоритетів діяльності Президента України, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України.

Системне оновлення національного законодавства виступає стратегічним пріоритетом, що має на меті забезпечення єдності українського правопорядку із європейськими стандартами, що створює надійне підґрунтя для захисту прав суб'єктів господарювання та фізичних осіб у транскордонному просторі.

Розвиток новітніх цифрових технологій потребує правового захисту категорій віртуальних активів, цифрових речей, електронних правочинів, посилення стандартів захисту прав споживачів у цифровому середовищі та прав спадкоємців. Процес рекодифікації постає як інструмент усунення прогалин та колізій у законодавстві України, що безпосередньо впливає на стабільність цивільного обороту. Оновлення цивільного законодавства України являє собою глибинну трансформацію правового регулювання. Врахування балансу інтересів приватних осіб та держави в межах прийняття нового Цивільного кодексу України, що пропонується під назвою «Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного)» стане запорукою формування ефективної та справедливо-орієнтованої правової системи, здатної реагувати на виклики глобалізації світу.

Стан дослідження

В науковому середовищі, рекодифікація цивільного законодавства розглядається як засіб забезпечення високого рівня ефективності правового регулювання, науковці цивілісти акцентують увагу на адаптивність законодавства до сучасних викликів сьогодення з метою нівелювання ризиків правової невизначеності та приведення сучасної правової

системи до рівня європейських стандартів. В контексті вдосконалення приватноправового законодавства активно працюють такі вчені цивілісти, як: професорка Н.С. Кузнєцова, професор А. С. Довгерт, професор Р.А. Майданик, професор Ю.О. Заїка, професор В.М. Коссака, професор О.О. Кот, професор Р.О. Стефанчук, професор А.Б. Гриняк, професорка І. А. Діковська, професорка В.І. Борисова, професор О.Є. Кухарев та інші. Враховуючи тривалість розвитку спадкового права, сучасні дискусії та напрацювання в контексті оновлення цивільного законодавства залишаються неузгодженими а колізії не врегульованими. Складність теоретичних і практичних питань слугує темою подальших напрацювань, досліджень та дискусій.

Виклад основного матеріалу

У Верховній Раді зареєстровано проєкт нового Цивільного кодексу України, що має назву «Цивільний кодекс України (Кодекс права приватного)» (проєкт № 14394), метою якого є системне оновлення приватного права, впровадження балансу кодифікації та адаптації норм цивільного законодавства до сучасних викликів сьогодення, про що зазначається в пояснювальній записці до законопроєкту. Йдеться не про зміну юридичної природи Кодексу чи створення нового виду нормативного акта, а про нормативно коректну ідентифікацію його предмета та функції в оновленій архітектурі законодавства [1].

Відповідно до законопроєкту новий Цивільний кодекс складатиметься з дев'яти книг: книга перша «Загальна частина»; книга друга «Право особисте»; книга третя «Право речове»; книга четверта «Право інтелектуальної власності»; книга п'ята «Право зобов'язань»; книга шоста «Право сімейне»; книга сьома «Право спадкове»; книга восьма «Право приватне міжнародне»; книга дев'ята «Публічність прав цивільних».

Модернізація Цивільного кодексу зумовила глибоке оновлення інституту спадкування, що знайшло своє відображення у Книзі сьомій під однойменною назвою — «Право спадкове». Дана структурна одиниця не лише кодифікує засади універсального правонаступництва, а й здійснює деталізацію складу спадкової маси, права та обов'язки, які пере-

ходитимуть від спадкодавця до спадкоємців, особливості відшкодування завданої шкоди, неотриманих виплат за життя спадкодавця, компенсаційних виплат, заробітну плату, пенсію, стипендію, аліменти, допомоги, відшкодування у зв'язку з ушкодженням здоров'я, інші соціальні виплати, одноразову грошову допомогу, заповідальне розпорядження щодо домашніх тварин, розпорядження репродуктивним біологічним матеріалом, закріплено право на репарації, механізми управління та охорони майна до моменту оформлення спадщини. Проведено реформацію черговості спадкування за законом, зокрема збільшено з п'яти черг спадкування до шести, що повинно забезпечити право на спадкування для більш віддалених родичів, що корелюється з європейською традицією поваги до сімейних зв'язків, а також мінімізувати випадки визнання спадщини відумерлою.

Особливої уваги заслуговують наступні аспекти оновленої моделі Цивільного кодексу в частині глави 84 «Загальні положення про спадкування». Авторами проєкту ч. 2 ст. 1222 ЦК України висвітлюється в редакції «Спадкоємцями за заповітом можуть бути фізичні особи, зачаті протягом шести місяців з часу відкриття спадщини в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій з репродуктивного біологічного матеріалу заповідача і народжені живими після відкриття спадщини». Ключовим аспектом правової визначеності є встановлення присікального строку для застосування допоміжних репродуктивних технологій (далі - ДРТ) з репродуктивного біологічного матеріалу заповідача, що обмежується шестимісячним строком. Обчислення такого строку здійснюватиметься з часу відкриття спадщини, що дозволить знівелювати ризики «безкінечного» очікування потенційних спадкоємців та усуне необхідність багаторазового перерозподілу спадкової маси зі спливом років. Фактичний розподіл майна між іншими спадкоємцями має бути відстрочений до моменту народження дитини, за умови, що процедура ДРТ була ініційована у межах встановленого законом строку. На сьогодні законодавець лише закріпив визнання спадкових прав за особами, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після його смерті. Правовий статус

такої категорії осіб залишається поза межами нормативного регулювання. Особливого значення набуває умова щодо спільного волевиявлення обох суб'єктів репродуктивного процесу. Заповідальне розпорядження має розглядатися не просто як формальний документ, а як підтвердження консенсусу подружжя щодо продовження роду після смерті одного з них. Це забезпечує моральну легітимність спадкування та видозмінює біологічний факт народження у юридично значущу подію, що відповідає волі спадкодавця. Як наслідок, слід дану умову висвітлювати у заповідальному розпорядженні спадкодавця, що буде підтвердженням розуміння народження в майбутньому спадкоємця. В контексті цього пропоную викласти ст. 1222 ЦК України в такій редакції:

«1. Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини.»

2. Право на спадкування можуть мати фізичні особи, які зачаті за допомогою допоміжних репродуктивних технологій після смерті спадкодавця впродовж 6 місяців з часу відкриття спадщини та народжені живими за умови вчинення спадкодавцем заповідального розпорядження на випадок його смерті.»

Відповідно до ст. 1227 Цивільного кодексу України, законодавець визначає право спадкоємців на отримання сум заробітної плати, пенсії, стипендії, аліментів, інших соціальних виплат, які належали спадкодавцеві, але не були ним отримані за життя. У Проєкті № 14394 «Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного)», у ст. 1719 перелік прав розширено з включенням права на одноразову грошову допомогу, призначену (нараховану) спадкодавцеві та права на репарації. Статут Організації Об'єднаних Націй передбачає право на виплати репарацій у випадках агресії держави, що посягає на суверенітет та порушення прав і свобод людини. Женевські Конвенції (1949) та Додаткові Протоколи (1977) передбачають відповідальність за порушення міжнародного гуманітарного права та передбачають право відшкодування шкоди. Репарації та компенсації є важливими механізмами відшкодування шкоди, завданої

внаслідок воєнних дій. Ці заходи спрямовані на відновлення справедливості та забезпечення прав жертв конфліктів. Д-р Люк Моффетт у праці «Варіанти відшкодування збитків завданих під час війни в Україні» зазначає, що міжнародне право закріплює процедурні особливості відшкодування збитків особам, які набувають статусу потерпілих в зв'язку з російською агресією шляхом заявлення претензій Комісії ООН з розгляду претензій у справі України, аналізує та подає пропозиції щодо врахування сучасних викликів та наслідків на підставі руйнування інфраструктури, масштабної шкоди та втрат понесених громадянами України, відповідно до якої пропонує створення в Україні Української національної репараційної дирекції з метою реалізації національної програми відшкодування збитків потерпілим [2]. Враховуючи умови сьогодення, право на репарації для потерпілих спадкодавців (постраждалих від збройного конфлікту) повинні бути врегульовані в національному законодавстві, адже відшкодування завданої шкоди є головним аспектом задля правового захисту цивільного населення. Аналізуючи даний припис, слід підкреслити його соціальну мету – забезпечення права на захист найближчих до спадкодавця членів сім'ї, які потрапили в складне матеріальне становище в зв'язку з смертю спадкодавця. Чинним законодавством не визначено перелік документів, які повинна подавати особа, що підтверджуватиме її включення до «членів сім'ї спадкодавця», на що потрібно зацентувати увагу та закріпити на законодавчому рівні такий перелік осіб з метою усунення суперечностей в майбутньому.

Ще одним аспектом оновлення в Проєкті № 14394 є виключення п-п. 2-3 з ст. 1228 ЦК України та закріплення права спадкування на вклад у банку (фінансовій установі) на підставі спадкування за заповітом. Відповідно до ст. 1228 ЦК України «вкладник має право розпорядитися правом на вклад в банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження в банку (фінансовій установі)». Йдеться не про спадкування самого вкладу, а лише права на вклад у банку. Здійснюючи розмежування даних понять, слід розуміти, що вкладник укладаючи договір банківського вкладу на-

буває права вимоги до банку як щодо самого вкладу так і виплати відсотків щодо нього, що має наслідком спадкування окремих об'єктів спадкування. Хоча заповідальне розпорядження в банку є близьким до заповіту, все ж заповіт, як особисте розпорядження на випадок смерті, складений після заповідального розпорядження в банку в частині, або повністю скасовує таке розпорядження в банку у випадку заміни особи на яку він складений. Якщо заповіт відсутній, то правом на спадкування вкладу та відсотків за ним переходить до особи яка визначена у розпорядженні здійсненому в банку. У випадку відсутності і розпорядження в банку на випадок смерті і заповіту право на спадкування вкладу відбуватиметься на загальних підставах спадкоємцями за законом. При спадкуванні права на банківський вклад особами, які мають право на обов'язкову частку важливим є надання доказів, які підтверджують права таких осіб. Відтак, в рамках оновлення приписів книги шостої «Спадкове право», слід ст. 1228 ЦК України викласти в такій редакції :

«1. Вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). За відсутності в заповіті вкладника вказівки про розпорядження правом на вклад у банку (фінансовій установі), спадкування права на вклад здійснюється за законом.

2. Відповідно до укладеного спадкодавцем договору банківського вкладу, право на нього та відсотки за вкладом входять до складу спадщини».

Здійснюючи аналіз проєкту Цивільного кодексу України (Кодекс права приватного) звертаємо увагу не лише на запропоновані оновлення норм, впровадження новітньої термінології, впровадження нових інститутів, а й на сталість та незмінність певних приписів в силу класичного підходу реалізації права на спадкування. Зокрема спадкування права на одержання страхових виплат (відшкодування), відшкодування шкоди, компенсацію моральної шкоди, сплати неустойки, отримання компенсації, спадкування прав та обов'язків за договором оренди житла з викупом, договору купівлі-продажу неподільного об'єкта незавершеного будівництва (перший продаж), договором про участь у фонді фі-

нансування будівництва, обов'язку щодо відшкодування майнової шкоди та компенсації моральної шкоди, завданої спадкодавцем, обов'язок спадкоємців щодо відшкодування витрат на утримання, догляд, лікування та поховання спадкодавця та інше.

Як наслідок, з огляду теорії та правозастосування привертає увагу п. 5. Ст. 1231 ЦК України щодо можливості зменшення розміру неустойки (штрафу, пені), визначення розміру відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, якщо вони є непомірно великими порівняно з вартістю рухомого чи нерухомого майна, яке було отримано у спадщину спадкоємцем за рішенням суду за позовом спадкоємця.

Особа, якій завдано збитків, має пред'явити свої вимоги до спадкоємця боржника у порядку та в строки, визначені спадковим законодавством. Недотримання цього механізму призводить до втрати кредитором права вимоги. Додатково у ч. 4 ст. 1231 ЦК України міститься спеціальне положення про те, що майнова та моральна шкода, яка була завдана спадкодавцем, відшкодовується спадкоємцями у межах вартості рухомого чи нерухомого майна, яке було одержане ними у спадщину в розмірі, що становить його частці у спадщині. О.В. Коротюк зазначає, що зменшення розміру неустойки, майнової або моральної шкоди є можливим тільки після одержання спадкоємцем свідоцтва про право на спадщину [3, с. 79]. У п. 27 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про спадкування» від 30.05.2008 р. № 7 міститься припис відповідно до якого, якщо спадкоємець прийняв спадщину стосовно нерухомого майна, але не виконує обов'язок щодо отримання свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно з метою ухилення від погашення боргів спадкодавця, кредитор має право звернутися до нього з вимогою про погашення заборгованості спадкодавця, розмір якої може бути визначений відповідно до ст. 625 ЦК. Такий підхід чітко простежується і в практиці Верховного Суду. відси впливає, що відповідно до припису ч. 2 ст. 1282 ЦК відсутність у спадкоємця свідоцтва про право на спадщину не позбавляє його обов'язку задовольнити вимоги кредитора шляхом одноразового плате-

жу [4], [5]. Законодавством щодо визначення обов'язку відшкодування збитків, шкоди не закріплено принцип повного відшкодування такої шкоди, адже спадкоємці відшкодовують таку шкоду лише в межах вартості успадкованої частки у спадщині. Відповідно до ч. 2 ст. 1231 ЦК України, до спадкоємця переходить обов'язок відшкодувати моральну шкоду, завдану спадкодавцем, яке було присуджено судом зі спадкоємця за його життя. Можливість зменшення розміру неустойки, розміру відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди судом повинно відбуватись з врахуванням конкретних обставин у справі щодо застосування оціночної категорії «непомірно великі», співвідношення завданих збитків та визначеної судом неустойки. У даному випадку судова дискреція полягає у пошуку балансу між вартістю успадкованого майна спадкоємцями та визначенням реального розміру стягнення на підставі дослідження обставин у справі та визначення реального майнового стану сторін. Як наслідок, пропонуємо ч.5 ст. 1231 ЦК України викласти в такій редакції :

«5. Суд може зменшити розмір неустойки (штрафу, пені), розмір відшкодування майнової шкоди (збитків) та моральної шкоди, які були присуджені судом за життя спадкодавця у разі їх неспіврозмірності з вартістю рухомого та нерухомого майна одержаного в спадок спадкоємцем (спадкоємцями) з дотриманням правил апеляційного та касаційного провадження, встановлених Цивільним процесуальним кодексом України».

Модернізація загальних положень про спадкування з врахуванням викликів сучасної епохи покликана забезпечити чіткість переходу прав та обов'язків спадкодавця. Оновлення даної сфери пройшли на практиці у багатьох розвинених країнах світу та спрямовані на підвищенні ефективності здійснення спадкового процесу. Вдосконалення в частині розширення можливостей спадкоємців, новації механізмів спадкування права на відшкодування збитків, майнової шкоди, отримання компенсацій, відшкодування витрат понесених іншими особами (не з числа спадкоємців) та врегулювання відносин між учасниками спадкових спорів покликані забезпечити справедливість у вирішенні питань спадкування, які спрямовані на підвищення

ефективності спадкового процесу, зокрема щодо розширення можливостей для спадкоємців, удосконалення механізмів управління спадковим майном та врегулювання правових відносин між учасниками спадкових спорів. Такі нововведення зумовлені необхідністю реалізації принципу справедливості у сфері спадкового правонаступництва та покликані забезпечити більшу справедливість та прозорість у вирішенні питань спадкування, що відповідає сучасним міжнародним стандартам та мінімізувати ризики правової невизначеності.

Література

1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА до проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) від 22.01.2026 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/77621183-139f-416e-82bc-1ae5b2677775> (дата звернення 12.03.2026 року).

2. Люк Морффеетт. Варіанти відшкодування збитків завданих під час війни в Україні. Листопад 2022. URL: <https://reparations.qub.ac.uk/assets/uploads/> (дата звернення 12.03.2026 року).

3. Коротюк О.В. Спадкове право: Коментар до книги VI Цивільного кодексу України. Київ. ОВК, 2015. 272 с. С.79.

4. Постанова Верховного Суду від 28 лютого 2018 р., судова справа № 441/1647/15-ц, провадження № 615610св18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72525117> (дата звернення: 12.03.2026).

5. Постанова Верховного Суду від 16 травня 2018 р., судова справа № 175/4367/15-ц, провадження № 61-6747св18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74120743> (дата звернення: 12.03.2026).

6. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток. Монографія. 2-е вид. У.: КНТ, 2007. С. 76-77, 222 с.

CONCEPTUAL NOVELS OF GENERAL PROVISIONS ON INHERITANCE

The article is devoted to the analysis of the update of the general provisions on inheritance in the context of the recodification of the Civil Code of Ukraine. The importance of adapting inheritance legislation in relation

to socio-economic progress is more than obvious, and the chosen course of the state regarding the development of the Ukrainian legal system on the path of European integration is relevant in connection with the need for unification of private law based on the principles of European Private Law. The process of updating inheritance legislation in terms of the amendment of civil law is long and not easy. The challenges of today form new approaches to the regulation of social relations, the modernization of legal institutions with the actualization of their further development and improvement. The process of transformation of social relations leads to the need to update inheritance legislation and adopt a new Civil Code, the provisions of which will meet the social challenges of today. These manifestations are reflected in legislative developments in the form of the development of a new Civil Code of Ukraine, entitled «Civil Code of Ukraine (Code of Private Law)», the draft of which was registered on January 22, 2026 in the Verkhovna Rada (No. 14394), the purpose of which is to systematically update private law, introduce a balance of codification and adapt civil law norms to modern challenges, as noted in the explanatory note to the draft law.

Special attention is paid to the generalization of legislative provisions and recommendations are formed on their basis for further improvement of the inheritance law of Ukraine. The article analyzes the implementation of the right to inheritance in the conditions of the amendment of the civil legislation of Ukraine. The features of the norms of the Civil Code of Ukraine and the provisions highlighted in the registered draft of the new Civil Code of Ukraine, entitled «Civil Code of Ukraine (Code of Private Law)» in the part of the General Provisions on Inheritance, are analyzed and our own proposals for setting out provisions for regulating relevant legal relations are proposed. The need for a comprehensive study of the process of recodification of the legislation of Ukraine in order to improve the functioning of the provisions of inheritance law is substantiated.

Keywords: *inheritance law, inheritance, European integration, recodification of civil legislation, heirs, composition of the inheritance, compensation for property damage (losses) and moral damage, reparations.*